

INFORMACE

Jan Kober

POZAPOMENUTÝ CIVILISTA EMANUEL ADLER

Abstrakt: *Kdo byl Emanuel Adler, muž, zůstávající téměř zapomenut ve svém moravském rodišti stejně jako ve Vídni, kde mu náležela na právnické fakultě stolice občanského práva? Známý den pouze několika málo civilistickým nadšencům a citovaný jen ve speciálních oblastech jako právu jména nebo studiích o úpadku řemeslné výroby, jeho vědecká osobnost stejně jako jeho dílo ve své celistvosti zůstává málo známé. Platí to i o Adlerově činnosti na poli vznikajícího pracovního práva, kde jeho úsilí zůstává ve stínu politické osobnosti, s níž spolupracoval, slezského rodáka a místokancléře rakouské republiky Ferdinanda Hanusche. Adler se narodil roku 1873 v moravském Prostějově. Po právnických studiích ve Vídni pracoval na pražské Finanční prokuratuře a později ve vídeňském Patentovém úřadě. V Praze se habilitoval na německé universitě, později působil jako soukromý docent na universitě vídeňské. Roku 1918 se stal na této universitě řádným profesorem a po krátké, avšak významné dva roky spolupracoval jako sekční šéf ve Státním úřadě sociální péče (tj. ministerstvu) na nové pracovněprávní legislativě. Předčasná smrt v pouhých šestapadesáti letech ukončila učencův život roku 1930 v Karlových Varech. Článek se snaží vykročit vstříc poznání učencova života a díla v jeho šíři a celku různých právních oblastí, do nichž zasahovalo, včetně nenápadného vědceva spolupůsobení při významných právních reformách prvních let mladé Rakouské republiky.*

Klíčová slova: Emanuel Adler, civilistika, právní historie, kontinuita, České země, Rakouské země, Rakouská republika, univerzita v Praze, univerzita ve Vídni, Předlitavsko

ÚVODEM

O naší právní vědě i právu samém se někdy říká, že trpí diskontinuitou. Nahmatelným rubem takového tvrzení bývá nevyslovená výzva ke shledávání, objevování nebo dokonce budování různých kontinuit a výsledkem pak může na poli praktickém být třeba restaurace dříve opuštěných institutů (někdy přínosná, jindy zavánějící historismem), na poli sebezkoumání právní vědy pak pokus vpravit utilitářské většině juristického národu historické povědomí. O totéž se snaží také namísto platného práva do už prvních semestrů právního studia patrně *předčasně* a nevhodně zařazené disciplíny právněhistorická a právněfilosofická, hlubší (a porozumění prohlubující¹), a kvůli tomu předřazení s přínosem velmi sporným.² Nejsem si jist, jak má vypadat ta správná a dnes

¹ K tomu, aby bylo co prohlubovat, se jeví nezbytná solidní znalost platného práva přinejmenším v jeho hlavních oblastech, tedy práva civilního (hmotného i procesního) a práva státního (ústavního), a patrně i práva trestního.

² Starší výuka práva kladla římské právo na počátek výkladu nutně. I poté, co bylo *obecné právo* přelito do zákoníků, hledal se v historii jeho smysl. Dnešek, přestože k tomu ztratil sebelepší důvod, mechanicky nadále replikuje výukový postup XIX. a XX. stol. *Právní historie* (slepenec římského práva a všeobecných právních dějin) ani *právní filosofie* a *právní metodologie* vstoupivší (spolu s rovněž nevhodně předřazenými ekonomickými předměty) do prošlapaných střevců někdejšího „marxáku“ však nejsou svou povahou propedeutické disciplíny, a jsou-li do nich sadisticky připežovány, nesmírně se jim škodí. Právní historie jakož i právní filosofie a metodologie mají své *zásadní* místo, avšak teprve jako disciplíny prohlubující a rozvíjející bezpečně

tak kýžená kontinuita, ani jaká míra vědomí kontinuity je tou, která by zdejší právní diskurs konečně vysvobodila z chronických diskontinuitních úzkostí a zároveň jej neomezovala v duševním pohybu a hledání vlastních, nových cest. Nevím ani vůbec, zda je pro právního učitele nebo právního praktika důležité vědomě kráčet v nějaké kontinuitě; asi jak pro kterého. V každém případě se zdá být ale obecně užitečné vědět, co se, ne-li v právu jako celku, tedy alespoň ve vlastním oboru, jeho dílčí výseči, dělo dříve, jaké myšlenky jím hýbaly a jaká úsilí vyplňovala životy žen a mužů, obrátivších se (doufejme) z intelektuálního zaujetí pro věc samu k právu, k oboru, pro nějž Mayr kdysi tak výstižně žádal za symbol hlavu Janusa, hledícího zároveň vpřed i vzad, na minulost a její výsledek – současnost, na straně jedné, a na budoucnost na straně druhé.

Co hlavní činitel diskontinuity bývá někdy označován minulý režim, dosti sentimentálně líčený jako balvan, bezohledně vstupující mezi nás a *vyzněnou minulost*, trhající, ničící a deformující pletivo starého práva. Přehlížení naopak zůstávají činitelé další, v některých ohledech asi významnější. Jedním z nich je radikální vytržení českojazyčné právní vědy ze sesterského, intenzivního vztahu k německojazyčnému právnímu světu. Ten vztah byl od počátku, pravdaže, mimořádně zvláštní, krajně asymetrický, probíhal zčásti jinak na rovině vnější (německé), jinak na předlitavské a ještě jinak na rovině domácí, vnitřní komunikace se zdejší německojazyčnou právní vědou. Přes vychýlenost tohoto vztahu zdejší právní věda ve svém určitém vývojovém stupni tímto stykem patrně více získávala než trátla, ba v některých svých zástupcích i přispívala svým vlastním vkladem. Uvědomění si nikoli primárně politického, ale i jazykového a kulturního charakteru zmiňované diskontinuity zároveň může velmi užitečně vést k jejímu přijetí jako *hodnotově neutrálního historického faktu*, nikoli jako hrozného klatbě, z níž je třeba se vysvobodit obnovením právního statu quo ante nebo alespoň volné variace na něj. Skutečností zůstává, že českému právu a právní vědě se dostalo historickými okolnostmi vytržení z posavadního německého (jazykově) či německo-rakouského (kulturně) sevření. Jistě se tím leccos ztratilo, mnohé však i (vesměs prozatím potenciálně) získalo. Podobný obrat se nepřiházívá často. Je třeba jej přijmout jak jest, odpovědně, vážně a s klidnou radostí, jako prostor pro svobodu – kulturní a národní, v míře, o níž se našim předchůdcům z XVIII., XIX. a XX. stol. nikdy nesnilo – a jako výzvu. Pro právo to může být svoboda pozitivní, k něčemu – například k naší národní emancipaci od právní kultury německého právního okruhu.

Vývojová dynamika pak dodávala poměru mezi právní vědou v malém jazyce a mnoho-
státním právním okruhem přinejmenším důležitého světového právního jazyka dramatické rysy. O Randovi se druhdy hovořilo jako o právním probuzenci nebo jako o někom, kdo prý dovršil národní obrození na poli práva. Dověřil-li jej, pak arci hlavně jazykově; jinak ani nemohl. Charakteristické je, že Randa byl posledním, kdo předkládal své spisy i v jazyce šířeji přístupném. Následující, o mnoho mladší generace civilistů – coby žáci charakterizovatelní spíše jako Randovi akademičtí vnuci než jako jeho akademičtí synové – Sedláček, Svoboda a Krčmář³ – měli už k německojazyčnému právnímu světu vztah

nabyté znalosti pozitivního práva; ideálně v zastoupení pronikavějším dnešního a vějíři menších, *jednosemestrálních* předmětů, vějíři obsahem a hloubkou podstatně jdoucím nad dnešní několikasestrální propeďeutické slepence všeobjímajících výkladů.

³ Prvý se dokonce sám – byť spíše chtěně a z dvornosti – označil kdysi za žáka posledně zmíněného.

podstatně vzdálenější, vyjma Sedláčka, který započal studia, ze svého uherskohradišského hlediska více než přirozeně, ve Vídni, aby posléze peregrinoval na druhou půli studia do Prahy (na českou fakultu). Krčmářova a Svobodova studia byla kupodivu prosta peregrinace i jen předlitavské a odehrála se celá v Praze; Krčmář se pak ještě vydal na další studium do Lipska a potažmo i do Háli nad Sálou.⁴ Rozestup mezi domácí českou a německou právní naukou postupně – jako by v každé další generaci o něco více – narůstal. Viktor Knapp zpětně zhodnotil vztahy mezi českou a německou právní akademií v Praze jako tichý vzájemný apartheid, vyznačující se chováním, jako by ten druhý vůbec neexistoval. Z obou stran byl patrně veden především důvody národně-prestižními, jakkoli nelze u některých pražských německých ordinářů, povolávaných mnohdy z německojazyčného zahraničí, nevidět i příčiny velmi prosté, zejména žádnou nebo jen omezenou znalost češtiny, neumožňující sledovat českou literární produkci a determinující i asymetrický komunikační vztah k českým kolegům v případném osobním styku. Česká právní věda se stala právním kuriosem: ve slovanském jazyce provozovanou právní vědou německé právní rodiny (právního okruhu).

V paměti zdejší novodobé právní vědy její německojazyčná část téměř zmizela. Dvojnásob to platí o těch jejích příslušnících, bez ohledu na jazyk, kteří v domácím prostředí dlouho nezůstali, vedeni svou akademickou dráhou jinam. V tomto ohledu sdílí osud jiných krajanů, jako bilingvního Karla Wolfganga Deutsche⁵, nebo českojazyčných Erika Steina a Leopolda Pospíšila, ovšem s tím rozdílem, že je jejich německý jazyk a dávná smrt vyčleňuje z horizontu pozornosti současného domácího, nemírně a poněkud jednostranně na angloamerický právní svět orientovaného mainstreamu. Jen málo které z osob starší generace německojazyčných právníků z českých zemí však postihlo zároveň pozapomenutí dvojí, totiž i v místě svého pozdějšího působení: mezi takové osoby patří Emanuel Adler, kdysi soukromý docent německé právnické fakulty v Praze a naposledy ordinář právnické fakulty vídeňské univerzity. Letos uplyne 140 let od jeho narození.

Jeho vědecká osobnost je u nás téměř zapomenuta; v Rakousku pak stojí na okraji historické paměti, skromná a nenápadná, jako prý býval i učenec sám.⁶ Adlerovo jméno

⁴ Pozoruhodným momentem, který se dosud nedočkal zkoumání, je patrně mizivý zájem o studium v zalitavské části habsburské domény (uherské právo), popřípadě třeba v Krakově.

⁵ Právnicka, později se zabývajícího politickou vědou.

⁶ Autoru není známo v novější (ve zdejší ani zahraniční) literatuře žádné pojednání, které by se Adlerovi věnovalo, vyjma slovníkového hesla Menschlova z roku 1957 (MENSCHL, Christoph, *Emanuel Adler*. ÖBL, I., s. 6) a odvozenin z něj vycházejících. Patrně nejstarším encyklopedickým údajem o Adlerovi je heslo v prvním svazku WINIGER, Salomon (ed.) *Grosse Jüdische National-Biographie*. Cernáuti: Orient, 1925 (místem vydání jsou Černovice, v té době už rumunské), ledabyle rozvažené z Kürschnerova lexikonu z roku 1914 a končící proto svými údaji o Adlerových publikacích již rokem 1909; z něj pak KLATZKIN, Jakob (ed.) *Encyklopaedia Judaica*. Sv. I., Berlin: Eschkol-Verlag, 1928; z těchto dvou knih byly Adlerovy údaje přebírány do různých příruček obdobného druhu (např. Österreichische Nationalbibliothek (ed.) *Handbuch österreichischer Autorinnen und Autoren jüdischer Herkunft*. Sv. I., München: Saur, 2002). V uvádění Adlera v těchto příručkách nutno spatřovat vzhledem k jeho vystoupení z mojžíšské víry nemalý paradox a vést k otázkám po metodologii výběru a potažmo účelu podobných příruček. Volně z Winigera, resp. Klatzky, ale i vlastních dalších zdrojů vychází už zmíněné Menschlovo heslo z roku 1957 (ÖBL si kladl za cíl být jakýmsi Wurzbachem nové doby) a dále heslo v *Biographisches Lexikon zur Geschichte der Böhmisches Länder*. sv. I. z roku 1979 (slovník vydávaný západoněmeckém prostředí tzv. krajaňských spolků a institucí (Collegium Carolinum), dosud dovedený po písmenu S). – Ve starší literatuře bylo publikováno několik nekrologů, vesměs bohužel nepřiliš důkladných

je dnes u nás povědomé jen několika znalcům, avšak obvykle je i tato povědomost jen dílčí, spojená pouze s fragmentem určité jednotlivé oblasti učencova působení. Pokušíme se proto na jeho život a dílo krátce pohlédnout ve větší šíři.

1. POČÁTEK ŽIVOTA A STUDIA

Moravan Adler se narodil 29. září 1873 ve významném středisku Hané, dynamicky se rozvíjejícím Prostějově. Jeho rodina náležela v tamní židovské náboženské a politické obci⁷ mezi nově usdlé. Emanuelův otec Josef (1832–1905) byl rodákem z Kroměříže; vyráběl továrním způsobem lihoviny a jako vedlejší živnost provozoval hostinec. Matka Fanni (1843–1920) se narodila v Pačlavicích, malé vsi mezi Kroměříží a Vyškovem a byla v domácnosti. Emanuel měl dvě starší sestry, Mathildu (1868) a o pouhý rok starší Hermínu (1872), později žijící v Trnavě.⁸ V pramenech je rodina, bydlící na Horním, dnes Masarykově náměstí č. 5, později na tehdejší Žerotínově, dnes Žižkově náměstí v domě č. 10,⁹ uváděna jako německojazyčná, vzhledem k běžnému místnímu obcovačím jazyku a českojazyčné kuchaře v domácnosti lze ovšem důvodně předpokládat, že Adler ovládal přinejmenším do jisté míry i češtinu.¹⁰ Po maturitě studoval Adler práva na vídeňské univerzitě, kde, nepříliš typicky, absolvoval celé studium a byl v listopadu roku 1896 promován doktorem obojího práva. Jeho učiteli¹¹ byli vedle jiných výtečný procesualista Franz Klein (1854–1926), autor C.ř.s., komercialista Carl Samuel Grünhut (1844–1929), anebo romanista Karl rytíř Czyhlarz (1833–1914), souvěkovník Randův. Výrazně mladého muže patrně ovlivnil Eugen Philippowich (1858–1917), národohospodář a člen Spolku pro sociální politiku, povoláný na vídeňskou fakultu roku 1893 z Freiburku v Breisašsku.

Philippowichův vliv se projevil již roku 1896, když Adler publikoval ve sborníku *Untersuchungen über die Lage des Handwerks in Österreich* příspěvek *Die Schneiderei in Proß-*

(o nich níže). Také archivní prameny jsou spíše sporé, sama učencova pozůstalost se nedochovala. Níže v textu se zmiňuje výběr podstatnějších Adlerových knih a článků, nečinící si nárok na úplnost: mnohé menší texty záměrně pomijíme, zároveň však ani nepochybujeme o tom, že nám leckterý další text, zvláště časopisecký, mohl zůstat skryt, neboť nebylo v naší možnosti prohledat všechny relevantní časopisy předmětné doby. Případná upozornění, dodatky, opravy nebo kritiku autor přivítá.

⁷ Prostějovská židovská obec byla dlouho politickou obcí s vlastním starostou a ghettem oddělenou právně a politicky od obce křesťanské; teprve roku 1891 došlo k odbourání tohoto odpudivého přežitku separační minulosti, politická obec města byla sjednocena a vytvořena židovská náboženská obec coby čistě kultový spolek, sloužící potřebám vyznavačů židovské víry. Cf. GOLDSCHMIED, Leopold. *Geschichte der Juden in Prossnitz*. In: Gold, Hugo (ed.) *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn: Jüdischer Buch- und Kunstverlag, 1929, s. 501.

⁸ SPRENGNAGEL, Gerald M. *Jüdische Haushalte in Prostějov nach den Haushaltslisten der Volkszählung von 31.12.1890*. Prostějov 1998 (rkp.), s. 42–43; rovněž údaje z registratury obyvatel města Prostějova. Za informaci děkuji PhDr. Marii Dokoupilové z Muzea Prostějovska v Prostějově. V obecnostech cf. rovněž GOLDSCHMIED op. cit., s. 491–504.

⁹ *Výkaz orientovací města Prostějově s novým číslováním dle ulic*. Prostějov 1881, s. 5; za informaci děkuji PhDr. Marii Dokoupilové.

¹⁰ Místní jazykové poměry byly utvářeny reprezentací jednotlivých ekonomických skupin: němčinu užívalo měšťanstvo a většina židovských obchodníků z důvodů prestiže a snahy o společenský vzestup. MAREK, Pavel. K dějinám Prostějova v letech 1848–1870. In: *Zpravodaj Muzea Prostějovska* (dále jen ZMP) 1991, č. 2, s. 1–21, a ZMP 1992, č. 1, s. 1–24; SPRENGNAGEL, Gerald. *Nationale Kultur und die Selbsterschaffung des Bürgertums. Am Beispiel der Stadt Prostějov in Mähren. 1848–1864*. *ÖZG*, 1999, s. 260–291.

¹¹ AUK, Německá univerzita, Osobní spisy, Emanuel Adler, Dopis Dominika Ullmanna z 03.05.1899.

nitz,¹² zabývající se jedním z klíčových prostějovských řemesel, krejčovstvím (druhým bylo tkalcovství), přerůstáním krejčovských živností do počátků oděvníckého průmyslu, a přechodovými formami, jimiž se krejčovství v Prostějově ubíralo: ve své studii zdařile skloubil právní vhled, pozornost nazvatelnou dnes sociologickou a studium vesměs místních historických dokumentů. Na zájem o problematiku dramatických výrobních a právních proměn druhé půle XIX. stol. pak naváže hned v následujících letech, kdy jeho monografii *Über die Lage des Handwerks in Österreich* editoři Edmund Bernatzik a už zmíněný Eugen Philippovich zařadili jako první svazek nové řady Wiener Staatswissenschaftliche Studien.¹³ V tomto spise dospívá Adler mj. k závěru, že zlepšení situace drobných, proletarizací ohrožovaných řemeslníků v tváři tvář velkovýrobní konkurenci může dojít jedině sdružováním se do výrobních družstev a vzděláváním, resp. inovacemi. Tak lze podle něj zabránit široké hospodářské proletarizaci řemesnických mistrů a ztrátě jejich samostatnosti. Už v raných pracech je tedy patrný Adlerův zájem o širší přesahy práva, které bychom dnes nazvali národohospodářskými a sociologizujícími a schopnost nazírat právo v jeho širokém a mnohvrstevnatém společenském kontextu, v dobové (a ostatně i pozdější) právní vědě nepříliš obvyklá.

2. HABILITACE, PROFESURA, RODINA

Tento hlubší, teoretický zájem nutně vedl mladíka k úsilí na poli vědy a tedy k univerzitní profesuře. V lednu 1897 přichází Adler do Prahy, aby tu pracoval jako koncipista na tehdy prestižní Finanční prokuratuře, úřadě právně zastupujícím zájmy státu, zemí a fakultativně i všech okresů a obcí. Prokuratura měla z hlediska právního výtečnou pověst, neboť stát pochopitelně pečlivě dbal, aby právní ochrana veřejných zájmů byla vykonávána na co nejvyšší kvalitativní úrovni. Po dvou letech, v dubnu 1899, požádal Adler na pražské německé fakultě o habilitaci v oboru rakouského občanského práva, předkládaje svůj spis *Publicitäts-Prinzip im österreichischen Tabularrechte*.¹⁴ Ten se však nebyl přijat jako habilitační a v březnu roku 1900 proto Adler v nové žádosti místo něj předloží studii na „moderní, v Rakousku dosud málo pojednávanou právní oblast“ patentového práva – práci *Civilrechtliche Erörterungen zum Patentregister*,¹⁵ vyšlou původně časopisecky a následně vydanou u vídeňského Höldera i samostatným přetiskem. Jeho referentem byl určen Krasnopolski, koreferentem Pfersche. Kollegium se nakonec vyslovilo 6 proti 3 hlasům pro habilitaci.¹⁶ Zmíněný spis však působil významně i v tom směru, že rychle mladému učenci otevřel cestu na vídeňský Patentový úřad. Stalo se

¹² ADLER, Emanuel. *Die Schneiderei in Proßnitz*, in *Untersuchungen über die Lage des Handwerks in Österreich mit besonderer Rücksicht auf seine Konkurrenzfähigkeit gegenüber der Großindustrie*. Leipzig: Duncker & Humblot, 1896, s. 419–465.

¹³ ADLER, Emanuel. *Über die Lage des Handwerks in Österreich*. Freiburg i. B. / Leipzig / Tübingen: Verlag von J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1898.

¹⁴ ADLER, Emanuel. *Das Publicitäts-Prinzip im österreichischen Tabularrechte*. Wien: Manz'sche k. u. k. Hof- und Universitätsbuchhandlung, 1899. V českém prostředí lze upozornit na rozsáhlou recenzi advokáta Josefa Žaluda, P 1900, s. 705 an., s. 742 an.

¹⁵ ADLER, Emanuel. *Civilrechtliche Erörterungen zum Patentregister nach dem Gesetze vom 11. Jänner 1897, R. G.-Bl. Nr. 30*. Wien: Alfred Hölder, k. u. k. Hof- und Universitätsbuchhändler, 1900; AUK, Německá univerzita, Osobní spisy, Emanuel Adler, Dopis Emanuela Adlera ze dne 30.03.1900.

¹⁶ AUK, Německá univerzita, Osobní spisy, Emanuel Adler.

tak po několika málo semestrech neplaceného docentského působení. Prvé desetiletí XX. století bylo dobou rozsáhlých pohybů v patentovém právu a mladý učenec odbornou příležitostí nepohrdl. Jeho žádosti o přenesení *veniam legendi* z pražské na vídeňskou univerzitu bylo rozhodnutím profesorského kollegia z června 1902 vyhověno.¹⁷ Tím končí i Adlerovo pražské intermezzo.

Máme-li při té příležitosti učinit alespoň stručnou zmínku o Adlerových kontaktech s českojazyčnou právní vědou – a pomineme-li v tomto stručném pojednání kontakty čistě osobní, veřejně nezjevné (učencova písemná pozůstalost se nedochovala) – zmíníme alespoň Karla Hermanna šlechtice Otavského, blízkého mu svými vědeckými zájmy v oblasti autorského práva; oba vědci se počastovali recenzemi. Zmínit lze také Stanislava Stunu, který roku 1909 velmi kuriosně spojil svou studii o ochraně jména s recenzí Adlerova spisu *Das Recht am Namen*,¹⁸ anebo advokáta Josefa Žaluda, recenzujícího spis o zásadě publicity.¹⁹

Brzy po svém příchodu do Vídně se také učenec rozhodl vyrovnat s náboženstvím, ve své době bezvýjimečně určovaným dětem mimo jejich vůli hned po narození rodiči,²⁰ a roku 1903 z židovského náboženství vystupuje.²¹ Ve Vídni Adler zanedlouho uzavírá sňatek s téměř o deset let mladší Valerií, rozenou Bachovou (1882–1969)²² a z jejich manželství se roku 1908 narodil syn Franz (1908–1983).²³ Brzy nato, roku 1910, získává soukromý docent Adler na vídeňské právnické fakultě mimořádnou profesuru; na řád-nou si musel počkat dalších osm let.²⁴

3. PATENTOVÝ ÚŘAD, ZNÁMKOVÉ PRÁVO, OSOBNOSTNÍ PRÁVA

Prvá dvě desetiletí XX. stol. Adler působí velmi intenzivně na vídeňském Patentovém úřadě. Jako jedna ze dvou osob vyslaných za habsburské mocnářství rovněž spolupůsobil při pracích na Pařížské unijní smlouvě a Madridské úmluvě a na konferenci ve Washingtonu v roce 1911. Z tohoto dlouholetého odborného zájmu vzešla postupně řada vědeckých prací: roku 1906 vydává monografii *Die Beziehungen der beiden Staatsgebiete der Österreichisch-Ungarischen Monarchie betreffend den Schutz der Erfindungen, Marken und Muster*, a téhož roku začíná ve spolupráci s Paulem Schulzem vydávat trojdílný a precizně zpracovaný soubor předpisů *Der Schutz der Erfindungen, Marken und Muster in Österreich*,²⁵ který došel mezi střeoevropskými právníky značné obliby

¹⁷ AUK, Německá univerzita, Osobní spisy, korespondence ohledně přenesení *veniam legendi*, dopis děkana Schwinda pražské fakultě z 27.06.1902. Cf. rovněž ABEL, Paul. Dr. Emanuel Adler. *PJZ* 1930, č. 19, sl. 675.

¹⁸ STUNA, Stanislav. *Ochrana jména v osnově novelly k obč. zákoníku. Studie, zároveň recenze stejnojmenného pojednání Dra Emanuela Adlera*. P 1909, s. 128 an.

¹⁹ ŽALUD, Josef, P 1900, s. 705 an., s. 742 an.

²⁰ Dítě bylo až do dosažení 14. roku věku nuceno účastnit se náboženských obřadů a vzdělávání. Se 14. rokem věku mohlo dítě z náboženství vystoupit, aniž by předmětné právní jednání žádalo přivolení rodičů, resp. zákonného zástupce.

²¹ STAUDACHER, Anna L., „...meldet den Austritt aus dem mosaischen Glauben“: 18 000 Austritte aus dem Judentum in Wien, 1868–1914: Namen – Quellen – Daten. Frankfurt: Peter Lang Verlag, 2009, s. 18.

²² Informace poskytnutá Peterem Rohelem.

²³ http://agso.uni-graz.at/soz/oes/oes_a.htm (12.02.2010).

²⁴ MENSCHL, Christoph. *Emanuel Adler*. *ÖBL*, I., s. 6.

²⁵ ADLER, Emanuel – SCHULZ, Paul. *Der Schutz der Erfindungen, Marken und Muster in Österreich. Die Gesetze*,

a byl dlouhá léta používán. Konečně, roku 1909 vrcholí jeho úsilí na tomto poli u Manze vydanou monografií *System des österreichischen Markenrechtes*.²⁶ Tento spis představuje pozoruhodnou práci a získal si postavení základního díla ve své oblasti. Spis byl rovněž odměněn cenou Nadace Leopolda Antona a Marie Dierlových a také recenzenti jej přivítali kladně.²⁷ Po válce se těžiště učenova zájmu zčásti přesunulo do oblasti pracovního práva, což však neznamenalo ochabnutí pozornosti k předem zmíněné problematice, jak dokládají komentář k rakouskému patentovému zákonu z roku 1926,²⁸ menší studie a hlavně intenzivní recenzentská činnost.

Další oblastí Adlerova zájmu byla osobnostní práva, problematika na přelomu století se bouřlivě rozvíjející. Za připomenutí z jeho prací na toto téma stojí zejména hutná studie *Die Persönlichkeitsrechte im allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch*, uveřejněná ve druhém svazku známého ABGB-Festschriftu.²⁹ Ze speciálních témat této oblasti věnoval učenec značný zájem právu jména, tedy problematice volně související s už zmíněným právem známek a označení – ve studii *Das Recht am Namen nach österreichischem Zivilrecht*,³⁰ svým knižním vydáním první monografií na toto téma v bývalém Předlitavsku; roku 1921 na ni pak naváže v berlínském nakladatelství Franze Vahlena monografií *Der Namen im deutschen und österreichischen Recht*, napsanou roku 1918 do soutěže Nadace Leopolda Antona a Marie Dierlových, kde získala prvou cenu.³¹

4. ŘÁDNÁ PROFESURA, SPOLUPRÁCE S HANUSCHEM A REFORMNÍ ZÁKONY

Dobu konce války, pádu monarchie a zrodu první rakouské republiky vyplňuje Adler intenzivní prací. Roku 1918, téměř dvacet let od habilitace, konečně získává řádnou profesuru na právnické fakultě vídeňské univerzity.³² Adlerův odborný zájem o pracovní právo vyrostl z pozornosti, kterou věnoval sociálně-ekonomickým a výrobním otázkám. Od menších časopiseckých prací, ať už pomyslíme na kvalitní a dodnes zajímavou studii *Der Arbeitsvertrag im Entwurfe einer Novelle zum a. b. G. B.* z roku 1908³³ nebo na komparativní studii *Sozialpolitische Probleme des Dienstvertrages*,³⁴ uveřejněnou roku 1912

Verordnungen und Staatsverträge betreffend Patente, Privilegien, Marken und Muster. I.–III. Wien: Manz, 1906 / 1909 / 1913.

²⁶ ADLER, Emanuel. *System des österreichischen Markenrechtes*. Wien: Manz'sche k. u. k. Hof- Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1909.

²⁷ Cf. SCHANZE, *DJZ* 1910, č. 4, s. 267; LAUN, *AöR* 1911, s. 458.

²⁸ ADLER, Emanuel – REIK, Richard. *Das österreichische Patentgesetz*. Wien: Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1926.

²⁹ *Festschrift zur Jahrhundertfeier des allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches*. Wien: Manz'sche Hof- Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1911, sv. II, s. 163–227.

³⁰ GrünhutZ 1903, s. 19–86. Nezměněný separátní přetisk vyšel u Höldera roku 1903.

³¹ Podrobněji k Adlerovu přínosu v této oblasti Kober, Jan. Základní otázky práva jména (v tisku).

³² MENSCHL, Christoph. Adler. *ÖBL*, I., s. 6.

³³ ADLER, Emanuel. *Der Arbeitsvertrag im Entwurfe einer Novelle zum a. b. G. B.* Wien: Manz'sche k. u. k. Hof- Verlags- und Universitäts- Buchhandlung, 1908.

³⁴ ADLER, Emanuel. *Sozialpolitische Probleme des Dienstvertrages*. Der Dienstvertrag im Bürgerlichen Gesetzbuch für das Deutsche Reich und im neuen schweizerischen Obligationenrecht. In: *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, roč. 35, 1912, seš. 3, s. 701–774. Časopis redigovali Edgar Jaffé, Max Weber a Werner Sombart.

časopisecky v Archivu für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik a několika dalších, se odvíjí níž, která přirozeně vedla Adlera k dalšímu ponoření do otázek pracovního práva, tentokrát i roli legislativce.

S pádem starého, nedemokratického režimu a vyhlášením republiky začíná Adlerovo působení na Státním úřadu sociální péče.³⁵ Základní část úřadu vznikla již během posledních měsíců monarchie roku 1918, když byl tento postupně vytvořen na základě zákona z 22.12.1917 pod názvem Ministerstvo sociální péče. Válečné poměry, vedoucí k pronikavému prohlubování nouze, množství válečných invalidů a jiných osob s podlomeným zdravím a sníženou schopností práce, vdov a sirotků, společně se strachem starého režimu před možným propuknutím nepokojů, vedly ke zřízení ministerstva před válkou nepřijatelného; pronikavější činnost ovšem nevyvinulo. Prozatimní vláda „Německého Rakouska“ ministerstvo převzala a vložila je dne 30.10.1918 do rukou sociálnědemokratického politika Ferdinanda Hanusche. Také on pocházel ze zemí naší Koruny a prožil v nich část svého života.³⁶ Narodil se r. 1866 v Horní Vsi u slezského Vítkova,³⁷ neúnavně politicky působil jako sociální demokrat i jako odborář hlavně na Moravě, v Čechách a Dolních Rakousích (roku 1903 přesídlil do Vídně) a byl od roku 1907 poslancem říšské rady za severočeský volební okres Chrastava-Hodkovice-Český Dub.³⁸

Hanusch pod svým vedením v letech 1918–1920 úřad z větší části vybudoval, organizačně i personálně: podařilo se mu okolo sebe shromáždit skupinu odborníků: z nich

³⁵ Mladá republika nazývala svá ministerstva jednoduše „úřad“, jejich vedoucí se nenazýval ministrem, ale státním sekretářem. Vláda nebyla v rakouském systému jmenována prezidentem republiky, ale volena parlamentem, byla svého druhu jeho výkonným výborem (první vláda se tak i přímo označovala). Vlády to byly menší, vesměs s 10 „ministery“, kancléřem a vicekancléřem. Úřad, kde Adler působil, se nejprve nazýval v l. 1918–1919 *Státní úřad sociální péče*, od roku 1919 pak *Státní úřad sociální správy*. Österreichische Gewerkschaftskommission (Ed.), *Ferdinand Hanusch. Der Mann und sein Werk*. Wien: Verlag Arbeit und Wirtschaft, 1924, s. 81.

³⁶ Cf. zejména HAUTMANN, Hans. Ferdinand Hanusch, der Staatssekretär (30. Oktober 1918 bis 22. Oktober 1920). In: Staininger, Otto (ed.) *Ferdinand Hanusch (1866–1923). Ein Leben für den sozialen Aufstieg*. Wien: Europaverlag, 1973, s. 75–104, jakož i další studie v tomto sborníku; dále posmrtnou poctu, Österreichische Gewerkschaftskommission (ed.), *Ferdinand Hanusch. Der Mann und sein Werk*. Wien: Verlag Arbeit und Wirtschaft, 1924, nověji dále krátce např. ACKERL, Isabella – WEISSENSTEINER, Friedrich, *Österreichisches Personenlexikon der Ersten und Zweiten Republik*. Wien: Ueberreuter, 1992, s. 161 nebo PELLAR, Brigitte. *Herausragende MitarbeiterInnen des AK-Büros in Wien. Ein historischer Rückblick für den Zeitraum 1920 bis 1973 in ausgewählten Kurzbiographien*. http://wien.arbeiterkammer.at/bilder/d30/Biographien_ExpertInnen.pdf (20.06.2012); u nás psal o něm např. Filip v zapadlém sborníku W. Kiesewettera, FILIP, Zdeněk. *Trojice představitelů dělnického hnutí z Vítkova*. In: Wolf, Vladimír – Reil, Roman (eds.) *Wilhelm Kiesewetter 1853–1993. K 140. výročí narození*. Sborník Krkonoše-Podkrkonoší, Supplementum VI. Trutnov: Městský úřad v Trutnově / Státní okresní archiv v Trutnově, 1994, s. 47–49. – Hanusch byl autodidakt a výtečný řečník; byl i literárně činný. Zajímavé jsou některé méně typické rysy jeho zájmu, např. důraz na ženskou otázku (mj. požadoval, aby se ženám dostávalo za stejnou práci stejné odměny jako mužům); jeho druhá manželka byla rovněž politicky aktivní. Současníci o něm napsali, že byl pozoruhodně harmonickou osobností, usilující o jednoduchost a střídmost; ošklivil si bezobsažné fráze a ceremoniel, mohutně působil svým altruismem („Seine Wesensart wirkte trotz ihrer oft wortkargen Schlichtheit bezaubernd, denn es strahlte aus ihm die warme Glut und Liebe einer gütigen reinen Seele zu allen Menschenbrüdern.“). Po větší část života byl svobodným zednářem. Österreichische Gewerkschaftskommission (ed.) *Ferdinand Hanusch. Der Mann und sein Werk*. Wien: Verlag Arbeit und Wirtschaft, 1924, s. 104–105.

³⁷ Oberdorf bei Wigstadtl; dnes je ovšem ves součástí města.

³⁸ Stejný podhorský, jazykově smíšený volební okres (tedy obtížné místo ke kandidatuře) dal Hanuschovi znovu svou důvěru při volbách roku 1911 a roku 1914. Ve volbách roku 1919 pak politik úspěšně kandidoval za Kremlu a roku 1920 za Štýrský Hradec; cf. Österreichische Gewerkschaftskommission (ed.) *Ferdinand Hanusch. Der Mann und sein Werk*. Wien: Verlag Arbeit und Wirtschaft, 1924, s. 76.

část vedla jednotlivé sekce již během existence původního ministerstva roku 1918 – Otto Gasteiger, Heinrich Kautzky, Franz Meintzinger, a vedoucí presidia Max Lederer, většinou odborníci a zkušení úředníci. Naopak nově Hanusch přivedl na úřad Adlera, Karla Příbrama, Kaana a některé další. Podle pamětníků se Hanuschovi podařilo získat si i ty z úředníků, kteří mu nebyli politicky nakloněni a stmelit úřad, jak praví posmrtná vzpomínka, „sociálním duchem“.³⁹ Jako místokancléř vlády se Hanusch během ústavních prací sblížil i s Hansem Kelsenem, kterého později získal pro přednáškovou činnost v Komoře dělníků a zaměstnanců.⁴⁰ O činnosti Hanuschova úřadu se dochovaly některé zajímavé vzpomínky: rakouská ministerstva neměla žádnou ostrahu a také Hanusch jako člen a místopředseda vlády ji neměl; práci úřadu komplikoval trvalý příval různých deputací a petentů, hledajících radu nebo ochranu; Hanuschovou neohrožeností se dařilo zvládat i nebezpečné situace, stejně jako překlenovat spory; charakteristický měl pro něj být klidný, věcný a otevřený styl jednání.⁴¹

Hlavními reformami úřadem legislativně připravenými byl osmihodinový pracovní den (starý požadavek předlitavského dělnického hnutí) a především závodní rady (první zákon tohoto druhu, ovlivnivší mladší podobný zákon německý a československý); významné změny přinesly i zákony o péči v nezaměstnanosti, kolektivních smlouvách a řešení sporů, placené dovolené, zákazu noční práce pro ženy a mladistvé, zrušení pracovní knížky či zákon o domácích pomocnicích. Významnými projekty, jejichž běh přetrhl pozdější Hanuschův odchod z vlády, byly návrhy zákonů o reorganizaci sociálního pojištění (zavedení všeobecného pensijního pojištění), o reformě živnostenské inspekce, a zákona o zaměstnancích (Angestelltengesetz).⁴² Jak správně uvádí Hautmann, v rozdílné rychlosti a intenzitě vzniku a snadnosti přijetí nebo odporu těchto a jiných zákonů ve sněmovně lze snadno pozorovat několik etap, determinovaných vnitřním politickým, stejně jako zahraničněpolitickým vývojem.⁴³

Adler se jako sekční šéf a vynikající znalec výrazně podílel na mnoha z těchto nových významných zákonů – zákonu o závodních radách, zákonu o kolektivních smlouvách a některých dalších.⁴⁴ Adlerova spolupráce s Hanuschem (o jehož osobě se proto tak rozsáhle zmiňujeme) je v tomto ohledu klíčová, neboť Hanusch naprosto „nebyl ministrem starých časů, který jen podepíše, co mu jeho úředníci předloží“ a legislativních prací se sám, ač neprávník, přesto hluboce s problematikou obeznámený, velmi aktivně účastnil.⁴⁵ Poté, co se návrhy staly zákonem, napsal k nim Adler také komentářové poznámky: spolu s Felixem Mayer-Mallenauem připravil poznámkové vydání zákona o kolektivních smlouvách,⁴⁶ jeho úspěšné poznámkové vydání zákona o závodních radách vyšlo cel-

³⁹ Österreichische Gewerkschaftskommission (ed.) *Ferdinand Hanusch. Der Mann und sein Werk*. Wien: Verlag Arbeit und Wirtschaft, 1924, s. 82.

⁴⁰ PELLAR op. cit., s. 3.

⁴¹ Österreichische Gewerkschaftskommission (ed.) *Ferdinand Hanusch. Der Mann und sein Werk*. Wien: Verlag Arbeit und Wirtschaft, 1924, s. 88.

⁴² Ibid., s. 86–87; podrobný výčet produkce legislativní úřadu cf. HAUTMANN, Hans. Ferdinand Hanusch, der Staatssekretär (30. Oktober 1918 bis 22. Oktober 1920). In: Staining, Otto (Ed.), *Ferdinand Hanusch (1866–1923). Ein Leben für den sozialen Aufstieg*. Wien: Europaverlag, 1973, s. 82–84, resp. 94.

⁴³ HAUTMANN op. cit., zejm. s. 83 a 96.

⁴⁴ ABEL, Paul. Dr. Emanuel Adler. *PJZ* 1930, č. 19, sl. 676–677.

⁴⁵ Österreichische Gewerkschaftskommission (ed.) *Ferdinand Hanusch. Der Mann und sein Werk*. Wien: Verlag Arbeit und Wirtschaft, 1924, s. 88; obdobně HAUTMANN op. cit., s. 100.

kem třikrát, resp. čtyřikrát během deseti let.⁴⁷ Jiným takovým s vysvětlivkami vydaným zákonem byl zákon o služební smlouvě domácích pomocníků⁴⁸ nebo posmrtně jako desátý svazek Manzovy sbírky Rakouských zákonů vyšlý tisícistránkový soubor poznámkami komentovaných předpisů a judikatury *Das Angestellten- und Arbeiterrecht*.⁴⁹

5. DVACÁTÁ LÉTA: ODHOD Z ÚŘADU, PRACOVNÍ PRÁVO

Po politické krizi v létě roku 1920 došlo v říjnu k rozpadu posavadní vládní koalice sociálních demokratů a křesťanských sociálů. Sociální demokraté odešli z nové, konzervativními silami dominované vlády a tedy i Hanusch musel odejít ze svého úřadu. Brzy jej následovali mnozí z jeho hlavních spolupracovníků – např. Příbram šel do Ženevy, a odchází také Adler. Požádal o pensionování z úřadu a od roku 1921 vedle souběžně trvající profesury zvolil právnické angažmá v bankovním sektoru, když se stal právní konsultantem banky Österreichische Creditanstalt für Handel und Gewerbe. Sám Hanusch odešel na posici ředitele Komory dělníků a zaměstnanců, ale do konce života mu už zbývalo jen několik málo let. Ještě ve své poslední řeči na odborovém kongresu v létě 1923 vyzývá ke kodifikaci pracovního práva jako k naléhavému úkolu doby.⁵⁰ Umírá 23. září 1923 a na hřbitov jej z vídeňské radnice provází obrovský zástup, v němž je dobovým výčtem významných mužů, kteří jej doprovodili na poslední cestě, zmiňován i Adler.⁵¹ O dobovém vnímání Hanuschova významu svědčí, že byl roku 1928 ve Vídni⁵² symbolicky uctěn jako jeden ze tří *velkých postav republiky*: na známém pomníku Republiky poblíž parlamentní budovy na vídeňském Ringu stojí jeho busta spolu s bustami Victora Adlera⁵³ a Jakoba Reumanna.⁵⁴

⁴⁶ ADLER, Emanuel – MAYER-MALLENAU, Felix. *Das Gesetz über die Kollektivverträge und die Einigungsämter mit Anmerkungen*. Wien: Verlag der Wiener Volksbuchhandlung, 1922.

⁴⁷ ADLER, Emanuel. *Betriebsrätegesetz mit Anmerkungen*. Wien: Verlag der Wiener Volksbuchhandlung, 1922. Jednotlivá vydání včetně dotisků: 1922, 1925, 1929, a posmrtně 1932.

⁴⁸ ADLER, Emanuel. *Gesetz vom 26. Febr. 1920, St. G. Bl. Nr. 101, über den Dienstvertrag der Hausgehilfen (Hausgehilfengesetz). Verfasserangabe mit Erläuterungen*. Wien: Manz, 1920.

⁴⁹ ADLER, Emanuel. *Das Angestellten- und Arbeiterrecht aus der Rechtsprechung der Gerichte, der Einigungsämter und des Verwaltungsgerichtshofes*. Wien: Manz, 1930.

⁵⁰ Österreichische Gewerkschaftskommission (ed.) *Ferdinand Hanusch. Der Mann und sein Werk*. Wien: Verlag Arbeit und Wirtschaft, 1924, s. 131.

⁵¹ Op. cit., s. 111.

⁵² Ve městě a okolí byla ve 20. letech sociální demokracie spolehlivě nejsilnější stranou; naopak katolicismem převážně ovládaný venkov podporoval konzervativně profilovanou křesťansko-sociální stranu a později i Dollfussův stavovský stát. Odtud na spolkové úrovni vznikl trvalý politický konflikt, nikoli nepodobný konfliktnímu vztahu Paříže a francouzského venkova v XIX. stol. – Hned roku 1934 nechal Dollfuss památník Republiky odstranit; roku 1948 byl pak slavnostně obnoven.

⁵³ Pražský rodák, lékař a zakladatel předlitavské sociální demokracie (sjezd v Hainfeldu roku 1888) Adler (1852–1918) je u nás asi jako jediný poněkud znám. Od roku 1905 byl poslancem říšské rady za Liberec; následujícího roku 1906 se jeho zásadním přičiněním podařilo prosadit rovné hlasovací právo pro muže ve vztahu k volbám do dolní sněmovny (nešlo arci o velký ústupek a jeho hodnota byla spíše symbolická, neboť horní sněmovna zůstávala nadále zcela nevolená – zákon musel být schválen oběma komorami i císařem, přičemž dolní komora nemohla komoru horní ani císaře přehlasovat). V republikánské vládě působil krátce jako státní sekretář zahraničních věcí.

⁵⁴ Reumann byl od roku 1907 poslancem říšské rady za sociální demokracii, později členem městské rady, starostou a hejtmánem Vídně. Po vzniku republiky stál za pronikavým zlepšením velmi špatných bytových poměrů ve Vídni, když byl jedním ze zakladatelů systematické výstavby komunálních bytů, trvající dodnes. Byl

Charakteristické je, že do Adlerova odborného zájmu nová bankovní oblast působení neproniká. Vedle starších oblastí v jeho vědecké a akademické činnosti (právo jména, patentové právo) až do smrti zůstává přítomen intenzivní zájem o problematiku pracovního práva. Adlerovy články, věnující se pracovnímu právu, lze nalézt také například v *International Labour Review*, vydávané Mezinárodní organizací práce (*International Labour Organisation*).⁵⁵ S angloamerickým prostředím spolupracoval Adler i jinak – na podnět a s podporou americké Carnegie Foundation se účastnil pozoruhodného mapování změn v pracovní oblasti za nedávné války, dílčí součástí široce založeného projektu „Hospodářské a sociální dějiny světové války“, řízeného profesorem Jamesem T. Shotwellem, který měl podle plánu obsáhnout desítky speciálních studií z většiny evropských zemí, z toho asi deseti, zabývajících se bývalým Předlitavskem.⁵⁶ V oblasti pracovního práva tak vznikl rozsáhlý soubor celkem osmi studií *Die Regelung der Arbeitsverhältnisse im Kriege*,⁵⁷ jehož redaktory byli Adler s Hanuschem. Učenec sám byl autorem předmluvy a rozsáhlé klíčové studie *Das Arbeitsrecht im Kriege*.⁵⁸ Ta představuje dodnes patrně nejlepší zpracování problematiky válečného pracovního práva ve středoevropské oblasti. Obsahově bohatá studie, vycházející z dobové osobní zkušenosti autora, podrobně mapuje veškeré proměny dobového pracovního práva, od třetí dílčí novely VZO přes spleť dílčích nařízení ve všech možných oblastech až po neuskutečněný návrh zákona o všeobecné pracovní povinnosti z března 1918, aniž by však zůstával pouze na rovině právní: všimá si také otázek zaměstnávání válečných zajatců, otázek nárustu zaměstnávání žen, stejně jako faktického znemožnění kolektivní obrany zájmů zaměstnanců. Další studie pocházely od Aggermanna (oblast hornictví), Hübela (textilnictví), Tomschika (železnice), Straase (další dílčí průmyslová odvětví), Rosenfelda (zdravotnictví), svazek uzavírala pozoruhodná studie Emmy Freundlich⁵⁹ o práci žen. Hanusch, napsavší ke svazku předmluvu, se však konce projektu nedožil; po jeho smrti roku ležela tíha editorské práce na mohutném svazku na Adlerovi.

Vzhledem k nedlouhému životu, který mu byl dopřán, nevytvořil Adler na poli pracovního práva vedle menších prací nikdy kompendium ani výraznější monografii. Její, jakkoli dílčí náhradou může být – pokud pomineme už zmíněné rozsáhlé pojednání

i jedním z podporovatelů před nástupem nacismu plošně rozšířeného konsumního družstevnictví. V zájmu svobody projevu a tvorby hájil Reumann statečně proti pravicovým útokům a demonstracím Schnitzlerovu erotickou divadelní hru „Rej“ („Reigen“; český název pochází z překladu Josefa Balvína) a jako hejtman čelil v této věci žalobě spolkové vlády před Ústavním soudním dvorem (č. 8/1921 VfSlG); GLADT in ÖBL, IX., s. 96.

⁵⁵ ADLER, Emanuel. *The Works Council Act in Austria*. ILR, 5 (1922), s. 411–436; též, *Inventions of Employees and the Austrian Patents Act of 1925*. ILR, 13 (1926), s. 1–20; též, *The Austrian Works Councils Act in Practice*. ILR, 15 (1927), s. 519 an.

⁵⁶ Jinými předlitavskými tématy byly např. železnice za války, uhelné hospodářství, vývoj státní správy, vliv války na kriminalitu.

⁵⁷ ADLER, Emanuel – HANUSCH, Ferdinand (eds.) *Die Regelung der Arbeitsverhältnisse im Kriege*. Wien / New Haven: Hölder-Pichler-Tempsky / Yale University Press, 1927.

⁵⁸ Ibid., s. 19–170.

⁵⁹ Česká rodačka z Ústí nad Labem, sociálnědemokratická politička a bojovnice za práva žen Emmy Freundlich (1878–1948) je osobností u nás zcela neznámou. Dcera ústeckého starosty Adolfa Köglera uzavřela proti vůli rodičů manželství s židem a sociálnědemokratickým novinářem Leo Freundlichem (v letech 1907–11 poslancem říšské rady), do roku 1911 žila a působila v Šumperku. Po rozvodu byla aktivní v družstevním hnutí ve Vídni, jako první žena se stala vysokou ministerskou úřednicí, byla opakovaně poslankyní, pracovala ve Společnosti národů. Byla perseklována Dollfusovým austrofašistickým režimem a po anšlusu Rakouska uprchla do Anglie, po válce krátce působila v OSN; ÖBL, I., s. 359.

o pracovním právu za války – precisní pojednání pracovního práva v Klangově komentáři ABGB. Učencova spolupráce na tomto novém velkém komentáři,⁶⁰ vydávaném s množstvím spolupracovníků o dva roky mladším civilistou Heinrichem Klangem (1875–1954), původně soudcem, habilitujícím se až ve dvacátých letech, nebyla rozhodně nevýznamná. Adler komentoval pochopitelně ustanovení § 43⁶¹ a především už zmíněná ustanovení věnovaná služební smlouvě, pracovní smlouvě a smlouvě o dílo (§ 1151–1173) tvořící větší část třetího svazku.⁶² Text komentáře vznikl od půle 20. let a byl rakouským státním nakladatelstvím vydáván, jak bylo tehdy u děl tohoto druhu obvyklé, po sešitech;⁶³ Adlerovy partie vyšly tedy ještě za učencova života.⁶⁴ Svým studentům rovněž vytvořil praktické příručky právních případů.⁶⁵

6. SMRT ČLOVĚKA A SMRT JEHO PAMÁTKY

Smrt dostihla čínorodého učenice, podle Paula Abela neustále velmi intenzivně pracujícího a prý téměř nikdy nestonajícího, nečekaně, po pouhé několikadenní nemoci. Obtíže zastihly Adlera na lázeňském pobytu v Karlových Varech, odkud dále plánoval cestovat do Lübecku na Německé právníké dny, na nichž měl mít referát na téma ochrany podnikového tajemství.

O místě úmrtí jsou uváděny někdy nepřesné údaje, vycházející z patrně nesprávné informace, že nemocný Adler se ještě stihl z českého lázeňského města vrátit do Vídně; tento údaj se dostal i do dnes nejznámějšího slovníkového hesla Menschlova i do údaje v mnichovském lexikonu.⁶⁶ Adler však zemřel dne 27. srpna 1930 v Karlových Varech.⁶⁷ Bylo mu pouhých 56 let. Učenec si nepřál pohřební ceremonie a jeho občanským a politickým názorům i plně odpovídalo, že zvolil pohřeb žehem. Již třetí den po smrti došlo ke zpopelnění Adlerova těla v krematoriu v severočeském Mostě. Prvního září pak byla urna ve vsi tichosti, jak si Adler přál, uložena v urnovém háji krematoria ve Vídni-Simmeringu.⁶⁸

⁶⁰ KLANG, Heinrich (ed.) *Kommentar zum allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch*. I.–IV. Wien: Verlag der Österreichischen Staatsdruckerei, 1931–1934.

⁶¹ KLANG, I.1, s. 352–367.

⁶² KLANG, III, s. 113–439.

⁶³ Titulní strany, vydané spolu s deskami až dodatečně, nesou ovšem vročení 1931–1934, kdy byly svazky zkompleťovány (vyšly poslední sešity). Reálně se však jednotlivé sešity dostávaly do rukou čtenářů v letech 1928–1934.

⁶⁴ Nedlouhý oddíl o nakladatelské smlouvě vyšel i separátně (*Der Verlagsvertrag*, Wien 1928).

⁶⁵ ADLER, Emanuel. *Rechtsfälle aus dem Arbeitsrecht*. Wien / Leipzig: Perles, 1929; Adler, Emanuel, *Rechtsfälle aus dem gewerblichen Rechtsschutz und dem Urheberrecht*. Wien / Leipzig: Perles 1930.

⁶⁶ MENSCHL, Christoph. Emanuel Adler. *ÖBL*, I., s. 6; STURM, Heribert (Ed.) *Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder*. München: Oldenbourg Verlag, 1979, sv. I., s. 4.

⁶⁷ Autor podotýká, že dosud matriční záznam o úmrtí nezkoumal. Smuteční oznámení, vydané nejbližšími příbuznými – manželkou a synem – v Neue Freie Presse dne 02.10.1930, č. 23697, s. 17, ovšem uvádí jako místo úmrtí Karlovy Vary, a tento údaj lze pokládat za dosti autoritativní.

⁶⁸ Jak známo, ve staré monarchii byly snahy o možnost pohřbu žehem přes 30 let znemožňovány dalekosáhlým politickým vlivem římskokatolické církve (proto prvé krematorium, po velkých bojích otevřené r. 1917 v českém Liberci, muselo přes funkční pece fungovat jen jako rozlučková síň a ke zpopelnění se těla vozila do Saska). Pád monarchie vše změnil: stavbu vídeňského krematoria prosadili příznivci žehu počátkem 20. let pod už zmíněným starostou Vídně Reumannem. Sváděly se o ně prudké boje, konservativní křesťansko-sociální strana se snažila do poslední chvíle uvedení krematoria do provozu zabránit, mj. narušením otevírací ceremonie

Dobový tisk přinesl o Adlerově smrti nekrology, jejichž autoři zemřelého vysoce ocenili jako vynikajícího představitele rakouské právní vědy.⁶⁹ Z našich časopisů reagoval na smrt Prager Juristische Zeitschrift, zatímco naopak Právník nebo Všehrd ji přeshly mlčením. Prvně uvedený časopis, do něhož zemřelý pilně přispíval,⁷⁰ přinesl vedle smuteční noticky, vložené na titulní stranu už po redakční uzávěrce hned po jeho smrti, teprve na počátku listopadu (sic) rozsáhlejší nekrolog Paula Abela.⁷¹ Ten zmínil v pražském nekrologiu s pozitivním důrazem i Adlerovo moravanství („Adler stammte aus Mähren, dem Lande, aus dem so viele der besten Köpfe der alten Monarchie kamen.“). Jinde popsal učence jako člověka spravedlivého a spíše nekonformního – ostrovtipného, s přímým charakterem a otevřeně vyjadřujícího své názory i tehdy, kdy mu mohly uškodit.⁷²

Adlerova památka rychle zanikla: v rodné zemi stejně, jako i v Rakousku, stojícím zanedlouho v politicky vyhraněných časech na pokraji občanské války mezi pravíci a levíci. V březnu až květnu 1933 se podařilo kancléři Engelbertu Dollfusovi vyřadit parlament i ústavní soud, zakázat KPÖ a nastolit Mussoliniho Itálií volně inspirovaný režim stavovského státu, pro nějž se později vžil pojem austrofašismu; během několika dní bojů v únoru 1934 pak potlačil nevalně koordinovaný sociálnědemokratický pokus o povstání proti novému režimu a zakázal všechny sociálnědemokratické i některé jiné organizace.⁷³ Na připomínku památky předčasně zemřelého učence, nejvýrazněji spojeného nikoli s akademickým prostředím, ale pracovněprávními a sociálními reformami a potažmo tak i s austrofašistickým režimem zakázanou sociálně-demokratickou stranou, rozhodně nebyla vhodná doba. Na váhu padalo i v dosti antisemitském vídeňském předválečném ovzduší jistě i židovství Adlerových rodičů (jak zmíněno, sám Adler z tohoto vyznání vystoupil). Všechny tyto vlivy pochopitelně nezmizely s rokem 1945 a namnoze dožívaly se staršími generacemi rakouské společnosti. Tím a samozřejmě i předčasnou smrtí lze snad vysvětlit, proč se Emanuel Adler nikdy nedočkal výraznějšího připomínání, a tím méně třeba ani důstojného památníku v prostorách nové univerzity, kde jinak našli místo připomínky i někteří z jeho mladších kolegů,⁷⁴ a na rozdíl od v Rakousku

(1923) a (neúspěšnou) žalobou proti Reumannovi u Ústavního soudního dvora. Samo krematorium ve formě připomínající zikkurat je pozoruhodnou stavbou. Zpopelnění a pohřbení zde byli např. Hanusch, Reumann a mnohé další významné osobnosti Vídně své doby.

⁶⁹ Cf. např. *Neue Freie Presse*, č. 23.692, 28.08.1930, s. 6.

⁷⁰ V čísle, přinášejícím informaci o jeho smrti, jsou shodou okolností otištěny tři Adlerovy recenze, a redakce je přidávala i do sešitů následujících. Ještě druhé prosincové číslo PJZ z roku 1930 otisklo z pozůstalosti celkem dvanáct (sic) Adlerových recenzí. Tato skutečnost snad otevírá i zajímavý průhled do Adlerovy autorské praxe, neboť se zdá, že i zcela kratinké texty recenzí nechával po jistý čas – užijeme-li pojmu Viktora Knappa – macerovat a neodesílat je do redakcí okamžitě po jejich dokončení.

⁷¹ (red.) Hofrat Emanuel Adler gestorben. *PJZ* 1930, č. 16, sl. 579; ABEL, Paul. Dr. Emanuel Adler. *PJZ* 1930, č. 19, sl. 675–677.

⁷² ABEL, Paul. Nachruf. Sektionschef i. R. Professor Dr. Emanuel Adler. *JBf* 1930, č. 19, s. 420.

⁷³ Vedle samotné strany, jejíž vedení uprchlo do exilu v Československu, byly zakázány také odbory a množství různých dalších spolků. Austrofašistický „stavovský stát“ pak byl dobudován novou ústavou z května 1934.

⁷⁴ Ve 20. letech už památníky přibývaly jen velmi zvolna: na jejich konci byly zřízeny připomínky Ungerova a Czychlarzova. Ve 30. letech pak byl zřízen památník pouze jedinému právníku, a to roku 1937 Franzi Kleinovi, zemřelému roku 1926. Po válce na pomyslném univerzitním kamposantu přibýly z právnických pouze dva další památníky: Hansi Kelsenovi, zemřelému v roce 1973, umístěný roku 1984, a roku 1990 pak památník Adolfu Merklvi, zemřelému roku 1970. Adlerův kolega Heinrich Klang se připomínky rovněž nedočkal.

všeobecně známého Hanusche zůstává ve veřejnosti zapomenut; ulici, která by nesla jeho jméno, by bylo ve Vídni marné hledat. Za tvůrce nového pracovního a sociálního práva byl pokládán bezvýhradně Hanusch. Toto přesvědčení došlo i zvěčnění v kameni: přesně tak zní dedikační nápis „tvůrci moderního pracovního práva Ferdinandu Hanuschovi“ v obytném komplexu Hanusch-Hof ve III. okrese.⁷⁵

Lze snad ovšem říci, že alespoň symbolicky zůstává Emanuel Adler uctěn už pomníkem Republiky z roku 1928: každá ze tří bust, která na tomto pomníku stojí, je jen zastupcem za velmi mnohé další muže i ženy, bez nichž by vznik, udržení a politický program prvních let republiky nebyl uskutečnitelný – v případě busty Ferdinanda Hanusche nade vše pochybnost také za osobnost profesora Emanuela Adlera. Přesto se zdá být vhodné poněkud upřesnit petrifikované názory a upozornit na život a práci tohoto nenápadného učenice, což jsme se v tomto textu pokusili učinit.⁷⁶

Článek vznikl s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Ústavu státu a práva, v. v. i., RVO: 68378122.

Jan Kober

Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i.

⁷⁵ Ludwig-Koessler-Platz, 2–4 / Lechnerstr. 1–5. Nápis pochází z roku 1926, doby vzniku tohoto obytného komplexu komunálních bytů a je umístěn na podstavci bronzové sochy nahého atleta.

⁷⁶ K některým oblastem Adlerova působení se autor podrobněji vrátí v samostatném textu.